

להקים שם המת על נחלתו

דרשת הפסוק "יקום על שם אחיו המת"

הפסוק הראשון בפרשת יבום¹ כולל את נסיבות המקרה המצריך יבום ואת עצם המצוה על היבום:

'כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו, לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה'.

את תחילתו של הפסוק השני - 'והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת', אפשר להבין בשני אופנים:

א. אפשר להבין שזהו **המשך מצות היבום**, ואם כן יש מצוה שהבכור אשר תלד היבמה יקרא ע"ש המת.

ב. אפשר להבין שפסוק זה מציג את **תכלית המצוה**, כמו המשך הפסוק - 'ולא ימחה שמו מישראל'. לפי אפשרות זו תהיה כוונת הפסוק כך: **אם ייבם היבם את יבמתו והיא תלד, יחשב הבן אשר תלד למקים שם המת, וכך לא ימחה שמו מישראל.** לפי אפשרות זו אין בפסוק הוראה מעשית.

הגמ' בפרק שני² דנה בכונת התורה בפסוק זה, ולא מעלה אפשרות שאין בו הוראה מעשית. מסתבר שהסיבה לכך היא, שאנו מניחים שהתורה לא מציגה לנו את תכלית המצוה כשאין לכך השלכות הלכתיות, ולכן גם אם כונת התורה בפסוק זה להציג את תכלית מצות היבום - יש לדון איזו הלכה נלמדת מפסוק זה.

הגמ' שם מסיקה, שהיה ראוי לפרש שבפסוק זה התורה מורה לבי"ד לצוות את היבם לקרוא לבכור אשר תלד היבמה על שם המת. אולם, כיון שיש גזירה שווה בין הפסוק 'יקום על שם אחיו', לפסוק 'על שם אחיהם יקראו בנחלתם'³ - נעקר פשוטו של מקרא זה, וכונתו לומר שעל הגדול באחי המת מוטלת המצוה, ואם ייבם - ינחל את נחלת המת.

אם כן, פסוק זה הוא המקור לכך שהיבם נוחל נחלת אחיו המת.

היבם נוחל נחלת המת מכח היבום = כניסת היבמה

המשנה עוסקת בדין זה בפרק רביעי.⁴ המשנה שם פותחת בכך ש'החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחים לנחלה'. למסקנת הגמ', פשוט שאין החולץ נוחל כל

1. דברים כה, ה-י.

2. כד, א.

3. בראשית מח, ו.

4. מ, א.

נחלת המת כדין יבם, והמשנה באה להשמיע שלא קונסים את החולץ שלא יטול כלל חלק בירושת אחיו המת. עולה מדברי הגמ' שפשוט וברור שדין ירושת היבם את אחיו המת נובע מכך שכנס את אשת המת ויבמה, ולכן אין מקום לומר שהחולץ יזכה בנכסי המת.

נראה שדבר זה עולה גם מהתבוננות בפסוקים. פרשת יבום מתחלקת לשני חלקים. החלק הראשון מדבר על מצות היבום, והחלק השני מדבר על מצות החליצה. החלק הראשון אינו אלא שני הפסוקים הראשונים (שהובאו בתחילת המאמר), וכבר בפסוק השלישי עוסקת הפרשה בחליצה - 'ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו וכו'". אם כן, מובן מהפסוקים שאם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו - לא יתקיים בו מה שכתוב לפני כן: 'יקום על שם אחיו המת'.

זכיית היבם בנכסי המת בחיי האב

במשנה הנ"ל נחלקו התנאים האם הדין ש'הכונס את יבמתו זכה בנכסים של אחיו⁵ חל גם במקרה שאביהם של המת והיבם חי, ולולא שכנס היבם את היבמה היה האב יורש את בנו המת. לדעת חכמים, כשם שהיבום מזכה את היבם בכל נכסי המת על חשבון שאר האחים, כך מזכהו בנכסי המת תחת האב. לעומת זאת, ר' יהודה סובר שהיבום מזכה את היבם בנכסי המת רק על חשבון שאר האחים, אך לא במקום האב, ואם יש אב - הוא יורש כל נכסי המת.

נראה שדעת חכמים פשוטה יותר, שהרי אמרה התורה שהיבם נוחל כל נחלת המת אע"פ שאין דיני הירושה הרגילים כן, ולכן גם כשהאב חי ינחל היבם נחלת המת, אע"פ שבדיני הירושה הרגילים צריך האב לרשת. בהתאם לכך, הגמ' שואלת לטעמו של ר' יהודה ולא לטעמם של חכמים שהשוו מידותיהם.

הגמ' מסבירה שר' יהודה למד את דבריו מהשוואת התורה את היבם לבכור בפסוק 'והיה הבכור וכו'', וכמו שהחלק הנוסף שזיכתה התורה את הבכור אינו אלא לאחר מות האב, כך גם החלק הנוסף שזיכתה התורה את היבם אינו אלא לאחר מות האב.

יש להעיר, שבאופן פשוט לימוד זה הוא ממין על שאינו מינו, שכן מה שאין הבכור זוכה בחלקו בחיי אביו זה מפני שכל מה שזיכתה לו התורה אינו אלא יתרון ותוספת בירושתו את אביו, וזה כמובן לא שייך אלא לאחר מותו. מה שאין כן ביבם, שזוכה בנכסי אחיו המת מכח היבום ולא בתור תוספת בירושתו את אביו. יש מקום לומר, בתשובה לשאלה זו, שמהשוואת התורה את היבם לבכור, לומד ר' יהודה שגם התוספת שהוסיפה התורה ליבם היא מדין ירושתו את אביו, כמו התוספת שהוסיפה התורה לחלקו של הבכור, ולכן, כשיש אב - לא ינחל היבם את נחלת המת. אם אכן זו כונת ר' יהודה, נגדיר לשיטתו את הדין כך: מכח היבום זוכה היבם לרשת את נכסי אחיו המת מאביו.

5. לשון המשנה שם.

אפשר לומר שמכח הבנה זו מקשה הגמ' על טעמו של ר' יהודה: 'אי מה בכור נוטל פי שניים לאחר מיתת האב, אף האי נוטל פי שניים לאחר מיתת האב?' כלומר, לפי השוואה זו גם אם ימות האב לאחר היבום יירש היבם מהאב את חלקו ואת חלק אחיו⁶ המת, כמו שהבכור נוטל שני חלקים בירושת האב.

הגמ' עונה על קושי זה: 'מידי יקום על שם אביו כתיב! יקום על שם אחיו כתיב ולא על שם אביו'. נראה שהגמ' מדייקת מהפסוק שהזכות שניתנה ליבם אינה תוספת בירושתו את אביו, אלא זכות ירושה בכל נכסי אחיו, ולכן לא יטול פי שניים לאחר מות האב. לפי זה, נצטרך לחזור ולהסביר כיצד לומד ר' יהודה מבכור ליבם שלא יזכה בחיי אביו.

לכאורה, צריך לומר שאמנם זכות היבם היא בנכסי אחיו ולא בנכסי אביו, וזכות הבכור היא בנכסי אביו, אך בכל זאת לומד ר' יהודה מהשוואתם בפסוק שזכות היבם אינה קודמת לירושת האב, כמו שזכות הבכור לא פוגמת בזכויות האב.

גם בבבלי וגם בירושלמי מתעסקים האמוראים בפסיקת ההלכה במחלוקת זו. בבבלי⁷ הובאו תחילה עולא ור' יצחק נפחא שפוסקים כר' יהודה, ובהמשך הובאו ר' ינאי ורב נחמן שפוסקים כחכמים ודוחים מקורות שפוסקים כר' יהודה.

בירושלמי⁸ כל האמוראים המובאים בסוגיא פוסקים כר' יהודה.⁹ הרי"ף והרא"ש פוסקים כחכמים וכך נראה מדברי הרמב"ם,¹⁰ והסבירו הריטב"א והנמוקי יוסף שכיון שרב נחמן בתרא הוא פסקו הפוסקים כמותו.

שייכות היבם בחלקו של אחיו המת בנכסי אביו

מדברי המשנה והגמ' למדנו שיבם שכנס את יבמתו זכה בנכסי אחיו המת, ולא שמענו על השלכה ממונית נוספת שיש ליבום.

אולם, בראשונים מצאנו שיטה הסוברת שיבם שכנס את יבמתו זוכה גם בנכסי אחיו המת וגם בחלק נוסף בירושת האב - חלקו של אחיו המת. כך סובר רש"י,¹¹ כך מבין המאירי בדעת הרמב"ם,¹² וכך נוטה דעת המאירי עצמו.¹³ כך סבר בתחילה רבינו שמחה רבו של האור זרוע,¹⁴ וכך פסק המהרש"ל ב"ם של שלמה.^{15,16}

6. עפ"י לשון רש"י ד"ה 'אף האי נמי לאחר מיתת האב'.

7. מ, א.

8. פ"ד ה"ז.

9. אלא שבשונה מר' אלעזר שפסק בשם ר' הושעיה כר' יהודה, טוען ר' יוחנן שר' הושעיה לא פסק במח' זו, ור' אלעזר דחה דבריו.

10. ה"ל נחלות פ"ג ה"ז.

11. במסכתנו כד, ב ד"ה 'בכור אינו נוטל'; ב"ב יב, ב ד"ה 'יבם מאי'; בכורות נב, א ד"ה 'ולא היבם'.

12. ה"ל נחלות שם, שלא כהבנת המ"מ במקום.

13. כד, ב.

14. או"ז סי' תרמ"ב.

15. פ"ד סי' כג.

עם זאת, בסוגיית הגמרא בדף מ לא רק שאין רמז לתוספת זו (כמו שצוין כבר), אלא אף נראה שדברי הגמ' סותרים לגמרי חידוש זה.

כבר הבאנו למעלה את קושיית הגמ' על מקורו של ר' יהודה ותשובתה: 'אי מה בכור נוטל פי שניים לאחר מיתת האב, אף האי נוטל פי שניים לאחר מיתת האב? מידי יקום על שם אביו כתיב?! יקום על שם אחיו כתיב ולא על שם אביו'.

מתשובת הגמ' עולה שכל מה שזיכתה התורה את היבם אינו אלא בנכסי האח, ואם כן אין כלל מקום לומר שיזכה בחלק נוסף בירושת האב. מכאן קשה מאוד על השיטה הנ"ל, וכבר עמדו על כך הראשונים.

הרמב"ן¹⁷ הרשב"א¹⁸ והריטב"א¹⁹ מקשים קושיא זו על רש"י וסיעתו, ולכן מכריעים כבה"ג ורבינו חננאל, שהכונס את יבמתו אינו זוכה אלא בנכסים שהחזיק אחיו המת בעודו חי, ולא בחלקו בירושת אביו שיבוא לאחר מותו.

במאירי, לאחר שהביא דעת רש"י, כתב: 'וכן שיטת התלמוד מוכחת כמו שבארנו בראשון של בתרא, שהרי אמרו שם²⁰ שהיבם שבא ליטול חלקו וחלק המת בנכסי האב - אין האחים חייבים ליתן לו שני החלקים ביחד'. ואכן בביאורו של המאירי לב"ב סתם בסוגיא שם כרש"י.

המאירי עצמו כותב בהמשך דבריו שאין זו קושיא גמורה לבה"ג ור"ח, משום שלשיטתם נסביר שהגמ' בב"ב מתייחסת למקרה בו מת האב ורק אח"כ מת האח, אלא שלא הספיקו להתחלק בנחלת האב, שאז ודאי שהיבם נוטל גם חלק המת בירושת האב כיון שזכה בה בעודו חי.²¹

אע"פ שמצאנו סיוע לשיטת רש"י וסיעתו מהגמ' בב"ב, יש לברר מהו היסוד שעליו מבוסס החידוש שהיבם יטול חלק אחיו המת בנכסי האב.

נראה שלשיטה זו, אותו פסוק שלימד שהיבם זוכה בנכסי אחיו המת, לימד גם שהוא זוכה בחלק אחיו המת בנכסי אביו ע"י שאמר שהוא קם תחת אחיו המת לנחלה. כך כתב ביש"ש: 'יקום ע"ש אחיו כתיב דמשמע שעומד במקום אחיו כאילו הוא בחיים'. יש להוסיף, שאע"פ שאין היבם זוכה במה שראוי לבוא לאחר מות אחיו המת, לענין ירושת האב עומד במקומו ממש, וכמו שכתב באור זרוע בשם רבינו שמחה: 'הוי מוחזק בנכסי האב, והוי כאילו בא בהרשאה מכח אחיו המת ועומד במקומו'.

16. לכאורה, גם מרבינו גרשום בב"ב שם נראה שסובר כך, ויתכן שממנו למד רש"י דבר זה, אך לא ראיתי מי שמציין את דבריו בנושא.

17. כד, ב ד"ה 'מה בכור אינו נוטל'.

18. כד, ב ד"ה 'הא דאמרין מה בכור'.

19. כד, א ד"ה 'מה בכור אינו נוטל'.

20. יב, ב.

21. כך מסבירים גם בתוס' הרא"ש כד, ב ד"ה 'אף האי נמי'.

- בענין הקושיא על רש"י וסיעתו מהסוגיא בדף מ נאמרו בראשונים 3 תירוצים :
- א. הריטב"א עונה שלפי רש"י תשובת הגמ' נאמרה בדעת ר' יהודה ואין ללמוד ממנה לדעת חכמים. עולה מדברי הריטב"א שבדעת ר' יהודה יודה רש"י שאין היבם זוכה בחלק אחיו המת בנכסי אביו.
- יש לציין שכשהרמב"ן מקשה על רש"י מתשובת הגמ' הוא מוסיף שמתשובה זו יש ללמוד גם לדעת חכמים, שלא כמו שתירץ הריטב"א. אכן, חילוקו של הריטב"א טעון הסבר.
- ניתן להסביר את חילוקו של הריטב"א, שלפי ר' יהודה שאין היבם זוכה בנכסי המת במקום שיש אב - אין לומר שהיבם עומד ממש תחת אחיו המת כאילו הוא בחיים, ולכן אמרה הגמ': 'מידי יקום על שם אביו כתיב?! יקום על שם אחיו כתיב ולא על שם אביו'. לעומת זאת, חכמים סוברים שאע"פ שיש אב זוכה היבם בנכסי המת מפני שקם תחתיו, ומסיבה זו יטול גם את חלקו בנכסי האב.²²
- ב. המאירי סובר שגם לפי ר' יהודה היבם זוכה בחלק אחיו המת בירושת נכסי האב, ולכן מסביר אחרת את קושיית הגמ'. לפירוש המאירי כונת הגמ' במשפט 'אף האי נוטל פי שניים לאחר מיתת האב' היא שגם היבם זוכה בחלק נוסף בירושת האב כמו בכור, כשכר על היבום מלבד מה שקם תחת אחיו בנכסיו ובחלקו בירושת אביו. לפי זה, משיבה הגמ' שהיבם זוכה בתוספת מנכסי אחיו ומחלקו בירושת אביו ולא מנכסי האב.
- ג. באור זרוע כתב בשם רבינו שמחה שמסוגיות הש"ס משמע כדעת רש"י, אבל מאחר שבה"ג פסק אחרת פוסק רבינו שמחה בעקבותיו שאין היבם זוכה אלא במה שהחזיק אחיו המת בעודו חי. על כל פנים, בסוגיא בדף מ סבר בתחילה רבינו שמחה לבאר שאכן גם לפי ר' יהודה היבם זוכה בחלקו של אחיו בנכסי האב, והגמ' מקשה שאע"פ שלר' יהודה אין היבם זוכה בנכסי המת כלל כשהאב חי, יזכה בהם לאחר מות האב, אם הם עדיין בעין (מלבד שני חלקי הירושה שנוטל, חלקו וחלק אחיו המת), כשם שהבכור זוכה בחלקו לאחר מות האב. בתשובת הגמ' מבאר רבינו שמחה שכיון שמת האב בחי האב זכה האב בנכסיו וליבם אין זכות ירושה בנכסי האב מלבד חלקו שלו וחלקו של אחיו המת. כך ביאר גם המהרש"ל ביש"ש.
- בטור ובשו"ע²³ נפסק כדעת בה"ג ורבינו חננאל, ולא הוזכרה כלל²⁴ שיטת רש"י וסיעתו.

22. כעין הסבר זה כתב מהדיר הריטב"א במהדורת מוסד הרב קוק, הרב רפאל אהרן יפה'ן.

23. אה"ע סי' קסג סעי' א.

24. אף לא בב"י.

דין יבום שאינו בר קיימא לענין זכיית היבם בנכסי המת

מבואר ברש"י²⁵ שיבם שכנס את יבמתו זוכה בנכסי אחיו המת אע"פ שגרשה למחרת. הראשונים²⁶ מציינים שדין זה נלמד מלשון הגמ' 'יקום ע"ש אחיו אמר רחמנא - והרי קם'. מדין זה אנו לומדים שזכות היבם בנכסי אחיו נקנית לו מעצם קיום מצות היבום, אע"פ שנישואיו עם היבמה לא נמשכו זמן משמעותי.

לעומת זאת, מדברי הירושלמי²⁷ נראה אחרת. בירושלמי מדובר על יבם שנפלו לפניו שתי יבמות (מאח אחד), ולאחר שעשה מאמר באחת בעל את השניה. בשם ר' יוסה נאמר בירושלמי: 'מאחר שאינו יכול לקיים את אחת מהן - לא זכה בנכסי אחיו'. עפ"י סוגיית הבבלי²⁸, מדאורייתא המאמר לא נחשב לכלום, אך חכמים גזרו שאחר שעשה מאמר באחת לא יוכל ליבם את השניה שמא יטעו ולא יחלקו בין מאמר לביאה ואתי למיבעל אחר ביאה'. לכאורה, במקרה המדובר בירושלמי, מן התורה קנה היבם את היבמה שבא עליה וקיים בה מצות יבום, ואם אכן זכות היבם בנכסי אחיו נמשכת מעצם קיום המצוה - מדוע לא יזכה היבם בנכסי האח, ומה בכך שאינו יכול לקיים אחת מהן?²⁹

יש מקום לומר, שאע"פ שמן התורה זכאי יבם זה בנכסי אחיו המת, הפקיעו חכמים זכות זו ממנו כהמשך וחיזוק לתקנתם שאין להחשיב בעילה זו כיבום. אמנם, לפי הבנה זו הדין נותן שיפקיעו חכמים את זכות היבם דוקא במקרה שלא החשיבו את ביאתו כקיום המצוה והצריכו חליצה, אך במקום שאסרו חכמים את היבום כמו בשניות לעריות, שלא הצריכו חליצה אם יכנס (אלא גט)³⁰ לא יפקיעו חכמים זכות היבם כיון שקיים את המצוה.

בקרן אורה אכן סבר לחלק בין המקרים ולפסוק שרק במקרה שצריך חליצה לא יזכה בנכסים, אך אף הוא עצמו כתב שמדברי הראשונים והפוסקים נראה שאין חילוק.

יתכן שחכמים קנסו את מי שעבר על דבריהם ויבם, שלא יטול שכר על היבום שיבם בעבירה. ב'שיירי קרבן' על הירושלמי הנ"ל דן בשאלה זו וכך כתב: 'וקשה כיון דמדאורייתא אין המאמר כלום למה לא יזכה בירושת אחיו? ודוחק לומר כיון דעבר אדרבנן נקנסיה. וצ"ע'. לא ביאר המחבר בדבריו הקצרים מהו הדוחק

25. מ, א ד"ה 'זכה בנכסי האח'.

26. רשב"א, ריטב"א ונמו"י על הסוגיא.

27. פ"ד ה"ז, הובאו דבריו בראשונים על הסוגיא.

28. ג, ב.

29. היה מקום לומר שהירושלמי סובר שמאמר מועיל מן התורה (כך ניתן לדייק מסתימתו בפ"ב הל' א, ובפ"ה הל' א ואף מלשונו בסוגייתנו בפ"ד ה"ז - 'אם במאמר יזכה'), אך מהראשונים (ריטב"א, רשב"א ונמו"י בפרק רביעל) והפוסקים (רמ"א בסי' קסג, א) שהביאו את דברי הירושלמי, מוכח שסוברים שדין זה נכון אף לשיטת הבבלי, ולהלכה שאין המאמר קונה מן התורה כלל.

30. עפ"י הגמ' כ, ב.

בהסבר זה. נראה להעלות שתי אפשרויות: אפשר לומר שלא נוח לו בכך שחכמים יפקיעו בשביל קנס את ירושת היבם, שהיא דין תורה. אפשרות נוספת היא לומר שמלשון הירושלמי 'מאחר שאינו יכול לקיים את אחת מהן - לא זכה בנכסי אחיו' לא משמע שיש כאן קנס.

יש מקום לומר שהחילוק בין יבם שכנס את יבמתו ולמחרת גרשה, לבין יבם שאינו רשאי לחיות עם יבמתו, אפילו מחמת גזירת חכמים, הוא שהראשון קם לגמרי תחת אחיו המת בכך שכנס את אשתו ואח"כ גרשה מרצונו, מה שיכל לקרות גם לאחיו אם היה נשאר בחיים, אך האחרון שאין באפשרותו לכנס את יבמתו ולחיות איתה כשם שחי עמה אחיו - לא נחשב שקם לגמרי תחת אחיו, ולכן לא יקום על שמו לנחלה.³¹ יתכן שלחילוק זה נתכוין ב'פני משה' בדברי 'דשאני התם דאם רצה לקיים יקיים, אבל הכא דאינו רשאי לקיים - לא', מצד עצם הדין, ולא משום שקנסו אותו.

הרמ"א³² הביא להלכה גם את הדין שאע"פ שגרש למחרת זוכה בנכסי אחיו, וגם את הדין שאם היבמה אסורה לו לא זוכה בנכסים.

יבום בנחלה תלא רחמנא

בסוגיא בדף מ, לאחר שנתברר מקור דינו של ר' יהודה שאין היבם זוכה בנכסי האח כשיש אב, מקשה הגמ' לר' יהודה - שמא נאמר שכשיש אב כיון שהיבם לא זוכה בנכסי המת לא תתקיים מצות יבום?

המקשה מציע שמה שהיבם זוכה בנכסי המת אינו רק תוצאה היוצאת מקיום מצות היבום, אלא תנאי הכרחי למצוה, אשר אם אינו מתקיים - לא תתקיים המצוה. הגמ' משיבה: 'מידי יבום בנחלה תלא רחמנא?! יבומי מיבמי ואי איכא נחלה - שקולי, ואי לא - לא שקיל'. הגמ' מכריעה שדין זכיית היבם בנכסי המת הינו תוצאה היוצאת מהיבום, ואינו תנאי הכרחי למצוה.

יש לציין כי בשני מקומות בפרק שני הגמ' אומרת מפורש ש'יבום בנחלה תלא רחמנא', ולכן אין יתרון לאח שהוא גם מן האם לענין יבום,³³ ואין לומר שהבכור מן האם יזכה ליבם תחילה.³⁴ סברא זו נראית הפוכה לגמרי מהכרעת הגמ' בדף מ. הרמב"ן, הרשב"א והריטב"א³⁵ מבארים שאין כונת הגמ' בפרק שני לתלות את מצות היבום בזכיית היבם בנכסי המת, אלא לתלותה בכך שיהיו האחים מיוחדים

31. לפי זה יש צד לומר שכשהיבמה אסורה ליבם מכל סיבה שהיא - לא ינחל נחלת אחיו אף מן התורה, כיון שאינו יכול לקום תחתיו לגמרי. אמנם, די בכך שנסביר שבעקבות סברא זו ראו חכמים לעקור את דין התורה, כיון שמדרבנן לא קם היבם תחת אחיו המת.

32. אה"ע ס"י קסג סע' א

33. יז, ב.

34. כד, א.

35. יז, ב ד"ה 'הא מהיכא תיתי'.

בנחלה, כמו שדרשו שם³⁶ מהמילה 'יחדו'. לפי דבריהם, אין כלל סתירה בין הסוגיות, וברור שדין זכיית היבם בנכסים אינו הכרחי למצוה.

מדברי רש"י³⁷ נראה שהגמ' בפרק שני אכן תולה את מצות היבום בדין זכיית היבם בנכסי המת, שכן כתב בביאור הגמרא: 'יבום בנחלה תליא, דכתיב: 'יקום ע"ש אחיו המת', ואוקמינן לקמן ע"ש אחיו לנחלה, שיירש המיבם כל נכסי המת ואין אחיו חולקין עמו'. נראה שלפי רש"י הגמ' אומרת שכיון שכל ענין היבום תלוי בירושת היבם את המת, אין להתחשב כלל בצד האם, כיון שאינו משמעותי לענין ירושה. לכאורה, סברא זו הפוכה לגמרי מהכרעת הגמ' בדף מ.

בתוס' הרא"ש, תוס' ישנים ותוס' רבינו פרץ³⁸ מציגים את הסוגיות זו לעומת זו, ומתרצים שאכן אין מצות היבום חלה א"כ היבם ראוי ליירש את המת, אך אם הוא ראוי ליירש אלא שאין נחלה או שיש אב שיוורש (לר' יהודה), בכל זאת חלה המצוה מפני שאין היבום תלוי בירושת היבם בפועל, אלא ביכולתו לנחול.³⁹ באופן זה נוכל ליישב את הסתירה בין הסוגיות גם לדעת רש"י.

מדברי רש"י אלו עולה חידוש משמעותי: **דין זכיית היבם בנכסי המת הכרחי למצוה**, ולכן המצוה תחול דוקא על יבם שיכול לרשת את המת. ניתן להבין שהמקור לחידוש זה הוא מכך שהמילים 'יקום ע"ש אחיו המת', שמהם למדו חז"ל דין נחלת היבם את המת, מוצגות כתכלית מצות היבום (כנזכר בתחילת המאמר), וא"כ מובן שהמצוה תחול דוקא כשיש אפשרות לממש תכלית זו. אפשר לשמוע שזהו המקור מכך שרש"י כתב: 'יבום בנחלה תליא **דכתיב יקום ע"ש אחיו המת** ואוקמינן לקמן ע"ש אחיו לנחלה', ולא הסתפק בהבאת המקור **התנאי** לדין זה. משמעות הדברים היא שבמצות היבום התורה דואגת להקים שם המת בישראל גם ע"י כניסת אשתו וגם ע"י ירושת נחלתו ע"י מי שקם תחתיו בכניסת אשתו.

גם ממגילת רות עולה שיש ענין שמי שישא את רות אשת המת הוא יגאל את שדה המת על מנת 'להקים שם המת על נחלתו'.⁴⁰ לפי זה, ניתן להבין גם את דברי חז"ל בענין בנות צלפחד. בנות צלפחד טענו: 'למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו כי אין לו בן',⁴¹ ומספרים חז"ל 'שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין, שנאמר 'כי

36. יז, ב.

37. יז, ב ד"ה 'והא מהיכא תיתי'.

38. מ, א ד"ה 'מידי יבום בנחלה תלא רחמנא'.

39. בעלי התוס' הנ"ל לא פירשו מהו המקור לכך שהיבם צריך להיות ראוי לרשת את המת - האם זה בשביל לקיים 'יקום ע"ש אחיו לנחלה' כרש"י או מחמת הדרשה 'יחדו המיוחדים בנחלה' כרמב"ן וסיעתו? יש מקום לומר שאם היו סוברים כרמב"ן וסיעתו בפירוש הגמ' בפרק שני לא היו מקשים כלל או לכל הפחות היו מחלקים באופן ברור יותר, שמ"ש 'יבום בנחלה תליא' אין הכוונה לדין שהיבם זוכה בנכסי המת, אלא לדרשה של 'יחדו המיוחדים בנחלה'.

40. רות ד, ה.

41. במדבר כז, ד.

ישבו אחים יחדו'. אמרו לו: אם כבן אנו חשובין - תנה לנו נחלה כבן, אם לאו - תתייבם אמנו'.⁴² כיון שהיבום פותר גם את בעיית גרעון שם המת מחוסר יורש - אין לומר שלענין נחלה אינן כבן יורש, ולענין יבום הן פטורות את אמן.

יש לציין שמלשון המשנה: 'הכונס את יבמתו - זכה בנכסים של אחיו', יש מקום לטעות ולחשוב שנחלת המת מגיעה ליבם רק בתור שכר על קיום המצוה, אך זו אינה הבנה נכונה, כמו שנתבאר. אמנם, בכל זאת אפשר לראות בדין זה גם שכר ליבם על גבי מימוש המטרה של הקמת שם המת על נחלתו.

חידוש נוסף עולה מדברי רש"י: דין נחלת היבם את המת יחול רק במקרה שיכול היבם לירש את המת בדיני ירושה. זאת לעומת שיטת הרמב"ן וסיעתו שסוברים שאם התורה היתה קובעת שדין יבום יחול גם באחים מן האם - היה היבם נוחל נחלת המת, כיון שכנס את היבמה וקיים בכך את המצוה. נראה שרש"י מבין שאין דין 'יקום ע"ש אחיו לנחלה' מחדש ירושה החורגת מדיני ירושה הרגילים, אלא שדין זה מחדש שיבם הראוי לירש חלק בנכסי אחיו, כיון שכנס את יבמתו - זוכה בכל נכסי אחיו המת, ואין אחיו חולקים עמו, ולרבנן דר' יהודה - אף אין האב קודמו. כך משמע מהמשך לשון רש"י: 'שיירש המייבם כל נכסי המת ואין אחיו חולקין עמו'. כן משמע גם מלשונו בפירוש המשנה בפרק רביעי: 'יקום היבם ע"ש אחיו לנחול נחלתו ולא יחלקו אחיו עמו'.

עפ"י הבנה זו ניתן להבין את דעתו של ר' יהודה במשנה, שכשם שאין דין זכיית היבם בנכסי המת חל על מי שאינו ראוי לירש את המת, כך גם אינו חל על אח מן האב במצב שאינו ראוי לירש את אחיו, כגון שיש אב. כך גם יותר קל להבין את שאלת הגמ' על ר' יהודה - כיון שיש אב ואין היבם ראוי לירש את המת אולי לא תתקיים המצוה (כשם שאינה חלה על אח מן האם כיון שאינו יורש). התשובה היא, שהיבום חל על אח שבאפשרותו לירש את אחיו, אע"פ שבמקרה זה אינו יורשו ולא זוכה בנכסיו. יש להוסיף, שבמקרה זה נראה שאין היבם מקים שם המת על נחלתו כיון שנחלתו חזרה לאביו, ואין שמו נגרע.

גם לפי הרמב"ן וסיעתו, שאין היבום תלוי בדין ירושת היבם את המת, קיים תנאי הכרחי ליבום - שיהיו האחים 'מיוחדים בנחלה'. בביאור משמעותה של דרשה זו נחלקו הראשונים:

לפי הרמב"ן, בשביל שיחול היבום יש צורך שהיבם והמת יוכלו לירש זה את זה בדיני ירושה, ולא בשביל לקיים את דין זכיית היבם בנכסי המת, שכן לפי הרמב"ן אין דין זה בנוי על דיני ירושה כנ"ל, אלא מפני שיש צורך בקרבה כזו ע"מ ליבם. גם כאן אנו נפגשים בקשר שיש בין הלכות יבום להלכות נחלה. ולשיטה זו יש לבאר שדוקא אח שבדיני נחלה קם תחת אחיו ליורשו יכול לקום תחתיו כשמת בלי בנים וליבם את אשתו.

⁴². ב"ב קיט, ב.

לפי הרשב"א,⁴³ משמעות הדרשה היא שהיבום חל דוקא אם שני האחים חולקים נחלה אחת לעולם. נראה שמשמעותה של קרבה זו היא ששניהם מהוים המשך לאותו בית אב, ומכח זה נובעת ערבות כזו, שאם, חלילה, אחד ימות בלי בנים - יחלץ השני למען המשכיות שם בית אביו, ויקום תחת אחיו המת. יסוד זה עולה גם מהתבוננות בדברי הגמ' בפ' שני⁴⁴ לגבי ממזר: 'כיון דלענין יבום מפטר נפטר - מיזקק נמי זקיק'. כלומר, כיון שלמדנו שממזר מהוה המשך לאביו, ופוטר את אשתו מן היבום, ודאי שחלה מצות היבום כשהוא אחי המת. כפי שנתבאר, מכח העובדה שהוא ממשיך בפועל את אותו בית אב - ערב הוא לאחיו. עפ"י סברא זו, נבין ביתר שאת את דעת ר' יהודה, שכשהאב יורש את המת אין צורך שיירשו היבם, כיון שכל מה שהיבם יורשו זה מכח המשכו את אביו, וכאן חזרה הנחלה לאב עצמו.

הריטב"א⁴⁵ מסביר בדעת רש"י, שמהמילה 'יחדו' אנו לומדים שדרושה קרבה כזו שממלאה את שני התנאים - גם שיירשו האחים זה את זה וגם שיחלקו נחלה אחת לעולם.

סיכום

בפסוק 'יקום על שם אחיו המת' לימדה אותנו התורה שהיבם שכנס את היבמה קם תחת אחיו המת ונוחל נחלתו. היבם קם תחת אחיו דוקא אם כנס את היבמה ויכול לקיימה, אך לא אם חלץ לה ולא אם אינו רשאי לקיימה. להלכה, היבם נוחל נחלת המת גם אם האב חי, אע"פ שר' יהודה חולק ויש אמוראים שפסקו כמותו. להלכה, אין היבם מקבל את זכות אחיו המת בנכסי האב, אע"פ שרש"י וסיעתו סוברים שמקבל, ופסק כמותם ביש"ש.

מהתבוננות במגילת רות ובדברי רש"י בפ' שני עולה שירושת היבם את המת מקיימה את שמו, ובכך לא נגרע שמו, כמו שעולה מדברי חז"ל על בנות צלפחד. מדברי הרמב"ן למדנו, שהיבם ראוי לקום תחת אחיו וליבם כשם שקם תחתיו ויורשו, ומדברי הרשב"א למדנו, שהיבם מייבם מכח היותו ממשיך את נחלת האב.

43. יז, ב ד"ה 'המיוחדין בנחלה'.

44. כב, א-ב.

45. יז, ב ד"ה 'יחדו המיוחדים בנחלה'.